

RAZISKOVANJE ŽIVLJENJSKIH PRIPOVEDI V OBMEJNEM PROSTORU

Poglavja o naraciji, intersubjektivnosti in kolektivnem spominu

Izvorni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtorica v prispevku predstavlja raziskavo o kolektivnem spominu na obmejnem območju Goriške. Poglobi se v način izvajanja terenskega dela in procesov, ki spremljajo nastajanje ter beleženje pridobljenih zgodb. Posebno pozornost nameni vprašanju interakcije, intersubjektivnosti, identitete ter kolektivnemu in avtobiografskemu spominu v oblikovanju (samo)podobe pričevalca. V zadnjem delu obravnava raziskovalčev pristop k terenskemu delu v odnosu do drugega raziskovalca, ki soustvarja raziskavo. Ker pripadata različnim nacionalnim skupnostma, sta podvržena drugačnim interpretacijam polpreteklih dogodkov v prostoru, kar vpliva na tolmačenje pridobljenih življenjskih zgodb.

Ključne besede: življenjske zgodbe, intervjuji, kulturna zgodovina, Goriška, kolektivni spomin, intersubjektivnost, metodologija

Abstract: The author presents a study on collective memory in the border area of Goriška. The text focuses on fieldwork methodology and the processes related with the creation and documentation of life stories obtained by interview. A special emphasis is put on the question of interaction, intersubjectivity, identity, and collective and autobiographical memory as a means of creating the (self)-image of the interviewee. The final part of the study examines the author's approach to fieldwork and her relationship with the other researcher who has collaborated on the project. Originating from two different national groups, both are subject to different interpretations of recent historical events in this area, which in turn affect their perception and interpretation of the life stories that they collect.

Key Words: life stories, interviews, cultural history, Goriška, collective memory, intersubjectivity, methodology

Uvod

Kot otrok sem zelo rada poslušala zgodbe o *Amerikanih*,¹ zaveznikov, ki so po vojni živeli na Goriškem in upravljali območje Cone A (Zavezniško vojaško območje). Zlasti so bili priljubljeni med najmlajšimi, saj so jim delili čokolado, bonbone in razna drobna darila. Zgodbe – spomini so se nanašali na zlato povojno obdobje, ko nihče ni stradal in so se vsi imeli lepo. Seveda pod *Amerikani*. Mojo fantazijo o dobrih *Amerikanih* so dodatno bogatili paketi, ki jih je teta Rina v osemdesetih letih pošiljala iz Amerike. Daljna sorodnica se je v času zavezniške uprave poročila z ameriškim častnikom in nam letno, predvsem ob praznikih, pošiljala pakete iz Amerike. V paketih so za otroke prihajale sintetične pižame Walt Disney, oblekice na *kamušču*,² za moške majice Fruit of the Loom, za vse žvečilni gumi Wrigley's. Mirne duše lahko rečem, da so bili paketi iz Amerike za nas otroke kot drugo novo leto.

Ko so leta minevala in z njimi otroške želje po sintetičnih pižamah, se je tudi moj interes za zlato obdobje *Amerikanov* spremenil. Predvsem me je začela zanimati dediščina zavezniške vojaške uprave v našem prostoru. Zakaj se, recimo, ljudje spominjajo samo Američanov in ne tudi Angležev? Kakšna je bila vloga obeh skupin v tem prostoru in ali je njihova prisotnost ta prostor kulturno spremenila?

V želji, da bi razumela povojni položaj na Goriškem, sem začela zbirati ustna pričevanja o takratnem obdobju. O vplivu ustne zgodovine na sodobno zgodovinopisje je napisanih veliko strokovnih del, najpomembnejši prispevek ustne zgodovine k razvoju zgodovinopisja pa je v tem, da ponuja prenos pogledov, izkušenj in perspektiv skupin ljudi, ki so bili v zgodovini ozna-

čeni kot »spregledani«, opredeljeni kot »mali človek«, »navadni ljudje«. V intervjujih tako o svojih izkušnjah, predstavah, željah spregovorijo posamezniki, ljudje, ki niso zasedali pomembnih funkcij in niso igrali »pomembnih zgodovinskih vlog«. A vendar ne moremo mimo dejstva, da prav s pričevanji o vsakdanu, hrepenenju in posameznikovih idealih pridobimo neprecenljiv vir o tem, kako ljudje doživljajo preteklost in kako močna je njihova emocionalna vpetost v dogodke prejšnjega stoletja.

Terensko delo sem opravljala na slovenski strani meje. Na obmejnem območju, ki ga v pričujoči raziskavi razumem kot območje konstantne družbene dinamike,³ je stik z mejo del vsakdanjih praks, zato bi bilo izločanje čezmejnega sosedja iz raziskave izraz brezbriznosti in nestrokovnosti. Kako lahko interpretiramo dogodke, če v raziskavo ne vključimo nasprotne strani, ki je v povojnem času sooblikovala podobo Gorice?

Laže reči kot narediti; iskanje sogovornikov na drugi strani je bilo namreč vse prej kot lahko – omejena sem bila na krog družinskih poznanstev, na konstrukt stereotipa drugega, onega čez mejo, in deležna nezaupanja. Preobrat v nastajajoči raziskavi je nastopil februarja 2007, ko sem kot študentka italijanske vlade preživela študijski semester na Univerzi v Bologni. Tam sem spoznala Alessandra Cattunarja, študenta zgodovine iz Gorice, in skupaj sva začela razvijati projekt zbiranja ustnih pričevanj »Il ricordo goriziano / Goriški spomin«. Ker izhajava iz drugačnih okolij, drugačnih družin, ki vsaka nosi svoj spomin na povojno Goriško, se je pred nama odprla tudi širša mreža poznanstev in krog ljudi, ki so bili pred kamero pripravljeni povedati svojo življenjsko zgodbo. Mrežo kontaktov sva dodatno širila in tako prihajala do različnih pričevalcev, ki so soustvarjali spominsko mapo pripovedovanih zgodb. Terensko delo, ki sva ga izvajala

1 Amerikani – v pogovornem jeziku ameriški vojaki, Amerikanci (op. a.).

2 Volančki na obleki (op. a.).

3 »Kot vse oblike mejnega so družbene meje, ki temeljijo na razlikah, fluidne, relativne in v nenehnem oblikovanju« (Berdhal 1999: 105).

med februarjem in septembrom 2007, je pripeljalo do prvih rezultatov raziskave o spominu na Gorico v letih 1943–1947.⁴

Študija temelji na dvaintridesetih intervjujih z osebami, ki so se rodile pred letom 1934, in nedoločenem številu zabeleženih (zapisanih) spominov, povezanih s tem območjem. Posamezni intervjuji so povprečno dolgi od ene do poldruge ure, z določenim številom pričevalcev sva intervjuje ponovila. Vse intervjuje sva tudi prepisala in zapiskom o osebi in poteku intervjuja tudi sproti dodajala svoja razmišljanja o opravljenem delu. Transkripciji so dodani datum in kraj intervjuja ter osebni podatki pričevalca. Pri italijanskih krajevnih imenih s slovensko različico so imena zapisana v slovenskem jeziku. Pri slovenskih intervjujih sem se odločila za dobeseden zapis povedanega, torej za zapis govora, ki ga uporabljajo starejši prebivalci. Ti v svoj govor pogosto vpletajo italijanske in furlanske besede, (ne)zavedno preklaplajo na dialekt in se v določenih sekvencah trudijo, da bi za potrebe intervjuja govorili pravilno slovenščino. Vsi ti odtenci govorjenega jezika opozarjajo na pripovedovalčevo vpetost v pripovedovano zgodbo. Prepis pričevanj v knjižni jezik bi tako spremenil tudi pripovedi in pomenil nedoslednost v raziskavi, medtem ko bi dialektalni zapis otežil branje in zgodbe oropal njihovega čara. Vse intervjuje v italijanskem jeziku sva posnela skupaj z Alessandrom Cattunarjem, mednje so všteta tudi srečanja z zamejskimi Slovenci, s katerimi so intervjuji potekali v italijanskem jeziku.⁵ Vse transkripcije ohranjajo obliko ustnih pripovedi, v besedilo je vnešeno le toliko popravkov, da je pripoved razumljiva in dosledna; vse pripovedi sem prevedla v slovenski jezik in jih v besedilih objavila v opombah. Iz lastnega zanimanja sem nekatere intervjuje z zamejskimi Slovenci sama ponovila v slovenskem jeziku. Raziskava je prepletala moje individualno delo s timskim delom in vključuje tako odnos do pričevalcev kot do drugega raziskovalca, ki je z mano sodeloval pri nastajanju avdio-vizualnih posnetkov.

Zaradi časovne stiske, nepripravljenosti pričevalcev, da bi nastopili pred kamero, in nezaupanja, ipd., sem določeno število intervjujev v slovenskem prostoru z diktafonom posnela sama. V nekaterih primerih je v intervjuju sodelovalo več pričevalcev, nekateri intervjuji so bili z več tehnikami posneti v več zaporednih srečanjih. Delni krivec za spreminjanje izbora tehnike in načina dela s pričevalci je bila moja radovednost, da bi ob samostojnem in skupinskem terenskem delu spoznavala različne načine dela po metodologiji ustnih pričevanj. Ti terenski »preizkusi« so botrovali skleptom, ki jih bom predstavila v pričujočem članku.

Poudariti je treba, da so ljudje različno reagirali na mojo željo,

naj pripovedujejo o sebi in svoji preteklosti. Ko sem se tako v začetku pomladi odpravljala na intervju z eno od pričevalk, me je nona vprašala, zakaj bom to gospo intervjuvala. »Da mi pove svojo zgodbo, kako je blo,« sem ji, kot že neštetokrat prej, odgovorila. »Aja, ma je bla ona v partizanih? Meni se ni zdelo, da ma kej za povedat,« je bil njen odgovor. Zgodovina se starejšim ljudem predstavlja z zgodbami junakov in borcev, velikimi bitkami in političnimi odločitvami, zato ne preseneča, da so z zadrego sprejemali ponudbo, da tudi sami kaj povedo o svojih izkušnjah in preteklosti teh krajev. Še vedno so namreč prepričani, da so njihove zgodbe preveč običajne, da bi bile zanimive, in preveč dolgočasne, da bi jim drugi prisluhnili. Tako se sčasoma ti spomini umikajo, pozabljajo in odhajajo skupaj s svojimi pričevalci. Spomin se uklanja sedanosti in njenim potrebam; te določajo njihovo modalnost – dogodke, katerih spomin je treba ohranjati, njihovo interpretacijo in nauk za poznejše rodove.

Spominjanje in naracija

Vsako spominjanje je iskanje in dajanje smisla zgodbam iz preteklosti. Osebo, ki se spominja, pravzaprav prosimo, naj da smisel dogodkom, ki jim je bila neposredno ali posredno priča. Pripoved je pomemben vir spoznavanja in poglobljanja razumevanja ne samo zgodovine oziroma polpreteklih dogodkov, temveč tudi nas samih in našega odnosa do sveta okoli nas. V svojem članku o spominu in spominjanju v družinskih pripovedih avtorica Robyn Fivush predpostavlja, da je avtobiografski spomin⁶ zgrajen v družbenih interakcijah, v katerih so posamezni dogodki in njihove interpretacije poudarjeni, deljeni, pogajani in spodbijani. Pri tem avtorica izhaja iz Brunerja, ki pravi, da smo človeška bitja pripovedovalci zgodb, s pomočjo katerih razumemo svoj svet in sami sebe (Fivush 2008: 50). Ljudje v vsakdanjih interakcijah govorimo o sebi in oblikujemo mnogovrstne narativne identitete, ki se spreminjajo glede na okoliščine in kontekste, v katerih so pripovedovane. Čeprav pripovedovanje o vsakdanjih dogodkih vključuje oblikovanje osebnega »jaza« in tako rabi sprotne ustvarjanju njegove kontinuitete, so koncepti, razprave, sistemi razlaganja dogodkov, ki jih uporabljamo v takšnih pripovedovanjih, del pridobljenih struktur. Družbeno okolje in medsebojni odnosi oblikujejo zgodbe, ki jih ljudje pripovedujejo o sebi, in hkrati ustvarjajo občutek »jaza« (Pasupathi 2006: 129–150). Način, kako ljudje definirajo same sebe in svojo identiteto, ni nikoli trdno določen, temveč spremenljiv v času in prostoru. Po Eriksonu je identiteta konfiguracija sebe, ki se spreminja v času.⁷ Identitete so tako utemeljene na tem, kaj je poudarjeno in kaj prezrto, in vodijo v selekcijo spominov, v pomneno in pozabljeno.

4 Raziskava je del doktorske naloge Kolektivno spominjanje in kolektivna pozaba v obmejnem prostoru: Spomini na Gorico 1943–1947. Z zbiranjem intervjujev na obmejnem območju nadaljujemo tudi v letu 2010, saj se nam namreč zdi pomembno, da te pripovedi zabeležimo in jih primerno arhiviramo za nadaljna raziskovanja. V sodelovanju z različnimi inštitucijami, ki so podprle projekt, bodo ti digitalni zapisi na razpolago tudi drugim raziskovalcem. Vsi pričevalci, ki so sprejeli ponudbo in so nam svojo zgodbo povedali v avdio-video tehniki, so tudi podpisali dokument, v katerem se strinjajo z obdelavo in javno uporabo pridobljenega gradiva. – V letu 2010 so k iniciativi pristopila različna združenja, univerze in druge institucije, ki pod projektom »Le vie del ricordo/ Poti spomina« oblikujejo prihodnje raziskave o preteklosti in skupnem razvoju obmejnega prostora.

5 Ker italijanski sodelavec ne razume in ne govori slovenskega jezika, je bil pri beleženju intervjujev pogovorni jezik italijanski.

6 Avtobiografski spomin je definiran kot spomin o sebi in je drugačen od enostavnega spominjanja dogodkov po tem, da vključuje tudi informacijo, zakaj je ta dogodek zanimiv, pomemben (...), bistven za osebo, ki pripoveduje (Fivush 2008) – *Ustna zgodovina* je dialoška naracija, ki ima kot temo preteklost in izvira iz srečanja med subjektom, ki ga bom imenovala pripovedovalec, in drugim subjektom, ki ga bom imenovala raziskovalec, ponavadi je posredovan preko diktafona. *Story telling* je ustni prenos pripovedi znotraj družinskega in kolektivnega, je pripoved o pripovedovanem. *History telling* tako kot *life history* ne obstaja v naravnem pogovoru. Je tip pripovedovanja, dialoga med pripovedovalcem in raziskovalcem, ki vnaprej oblikuje narativni prostor pripovedovalca, ta pa zgodbo pripoveduje na način, ki ga ne bi uporabil v drugem kontekstu ali z drugim poslušalcem (Portelli 2007: 75–77).

7 Citirano po Eriksonu (Pasupathi 2006: 7).

To, kar je pomnjeno, izbrano in delno obnovljeno, pa ni samo del aktivnega posameznikovega zavedanja, temveč potrebuje tudi potrditev drugih. Postati mora del diskurzov, ki jih deli z drugimi, šele te si posameznik prilasti in jih prepozna kot oblikovalce svoje identitete (Sciolla 2005: 22–23). Proces oblikovanja identitete v tem delu razumemo kot

proces družbenega pogajanja, v katerega posameznik vstopi, ga modificira ter rekonstruira na podlagi diskurzivnih praks. V vsakem primeru sta tako konstrukcija kot percepcija proizvoda družbenega dogovora. Predpostavljamo tudi, da je gradnja individualnega spomina nerazdružljiva od kolektivnega »jaza«, saj individualni spomin nikoli ne zmanjša vrednosti kolektivnega. Vloga jezika v organizaciji spomina ter socialne identitete je tu ključna; je obenem iniciator ter pričevalec socialne plati individualnega spomina (Carli, Sussi in Baša-Kaučič 2002: 35).

Svoje nadaljnje razumevanje vloge spominov v oblikovanju identet(e) prostora bom gradila na zadnji trditvi, ki postavlja jezik kot ključni dejavnik oblikovanja diskurzov o spominu. Spomini niso le preteklost, saj so del zdajšnjega trenutka in se oblikujejo v nenehno nastajajoči dialektiki med nami in drugimi znotraj pripovedi o tem, kdo smo in česa se spominjamo (Fivush 2008: 56). Ta proces pa je individualen in selektiven, saj si iste dogodke ljudje zapomnijo različno – kot so različne pripovedi, ki jih o dogodku oblikujejo. Pripovedovalec je v trenutku pripovedovanja drugačen od (o)sebe, ki se ji je ta dogodek zgodil ali je o tem izvedel, in pripovedovana zgodba o tem dogodku ne bo nikoli enaka prvi. Pogosto se je, kot piše Alessandro Portelli, med obema dejanjema zgodila evolucija njegove subjektivne zavesti in njegovega družbenega položaja, kar pripovedovalca vodi k spreminjanju, če že ne dogodkov, pa vsaj mnenj o njem in tako načina naracije (Portelli 2007: 16). Isti dogodki so v različnih skupnostih različno interpretirani in posledično oblikujejo nasprotujoče si spomine. Spomini na konflikt so tudi konflikti spomina, piše Burke (2007: 78), sama pa dodajam, da se prav v omenjenih konfliktih kažejo identitetne izbire prebivalstva, različne zamišljene skupnosti Goričanov.⁸

Spomina torej ne moremo interpretirati ločeno od samih dogodkov, saj nastopa kot dejanje, kot obdelava dogodka in mnenja, ki si ga je o tem ustvaril pričevalec. Kot tak pove veliko ne samo o dogodku, temveč tudi o tem, kako ga je posameznik sprejel in kako se je v toku časa o njem oblikovala kolektivna sodba.⁹ A vendar opisani vlogi posameznik – sprejemnik in kolektivno – oblikovalec vendar nista tako enostavni, kot se zdi na prvi pogled. Kaj se zgodi prej? Sprejemanje in posledično oblikovanje spomina ali sprejemanje iz že predhodno oblikovanega (kolektivnega) spomina? Nenazadnje, kdo je tisti, ki izvaja dejanje spominjanja: posameznik ali skupnost?

Na nacionalno mešanih območjih, kjer so pretekli dogodki vir različnih zgodovinskih interpretacij in špekulacij, postanejo te (spominske) naracije in mnenja posameznika pomembni za razumevanje procesa oblikovanja kolektivnih (deljenih) spominov ter razlik, ki gradijo te mnemonične mape. Ko smo na primer

pričevalce spraševali, kdo je 1. maja 1945 osvobodil Gorico oziroma kdo je prvi vkorakal v mesto, smo dobili različne odgovore, povezane predvsem z etnično pripadnostjo pripovedovalca. Italijansko govoreče prebivalstvo je osvoboditelje mesta prepoznavalo v prebivalstvu mesta, enotah italijanskega osvobodilnega odbora (CLN), kot prve prispele enote v mesto so se spominjali zavezniških enot. Za slovensko prebivalstvo so bili osvoboditelji Gorice partizani, ki so tudi v mesto vkorakali prvi. Po istih pričevalcih so zavezniki prispeli dan pozneje.

Iz tega sledi, da je civilno prebivalstvo na Goriškem različno doživljalo razplet vojnih ter povojnih dogodkov. Takšne interpretacije, reinterpretacije in zlorabe določenih spominov kažejo na to, kako deluje individualni spomin znotraj kolektivnega. V tem trenutku in znotraj začete raziskave nas namreč ne zanima, kdo je prvi vstopil v mesto in kdo postal njen osvoboditelj, kaj o dogodku poročajo pisni viri, temveč kako se je spomin na ta dogodek ohranil v spominu pričevalca in zakaj so oblikovane spominske naracije med skupinama diametralne – kar je eni skupini vir spominjanja, druga pozablja.

Nobene interpretacije ne moremo torej definirati kot napačne, ker jih pripovedovalci dojemajo kot resnične in bi drugačno tolmačenje dogodkov sprejeli z dvomom, odporom. Kot pravi Portelli, so prav zgrešene pripovedi, miti, legende in molki, zgoščeni in prepleteni okrog dogodkov, vredni raziskovalčeve pozornosti. Ko neka zgrešena različica zgodovinskih dogodkov postane del javne interpretacije, to ne pomeni samo, da je treba dogodke osvetliti in jih razčistiti, temveč se je treba tudi vprašati, kako in zakaj se je ta interpretacija med ljudmi lahko razvila, kakšna sta njen pomen in cilj. Prav tu se razkriva svojevrstna verodostojnost ustnih virov, ki je po Portelliju pomembna za razumevanje pričevanj. Tudi ko se pripovedi ne ujemajo s tem, kar se je zgodilo, ali se od dogodkov distancirajo, postanejo te razlike in napake same preučevani dogodki, saj nas opozarjajo na želje in bolečine, na iskanje smisla, ki se skriva za takšnimi »obdelavami podatkov« (Portelli 2007: 18–19).

Intersubjektivnost in »drugi glas«

Claudio Pavone v *Prvi lekciji o sodobni zgodovini* poudarja, da v intervjuju sodelujeta tako intervjuvanec kot intervjuvar in da je intervju dokument z dvema avtorjema, ki sta hkrati tudi njegova naslovljenca. Na to mora biti raziskovalec izjemno pazljiv, saj način, kako podaja svoja vprašanja, njegov ton glasu in način sodelovanja igrajo pomembno vlogo pri pridobivanju ustnih virov (Pavone 2007: 104). Kot pojasnjujeta tako Portelli kot Traverso, je to naporno in težko delo, saj zahteva od raziskovalca, da išče ravnovesje med distanco in empatijo ter da dela tako na odkrivanju razsežnosti dejstev o dogodku kot na njegovi naraciji (Traverso 2005: 22).¹⁰ Biti mora pazljiv na situacijski kontekst in njegov pomen, na doživeto zgodbo in njegovo osebno interpretacijo. Na isto problematiko opozarja tudi Gribaudijeva, ko opisuje dolg zgodovinarja do pričevalca zgodb. Oba skupaj delata na obdelavi spomina, vendar je poslušalec tisti, ki zgodbo napiše in jo predstavi javnosti (Gribaudi 2005: 29–31). Pripovedovalec artikulira spomine, refleksije, osebna pričevanja v dialogu s poslušalcem, ki poskuša sestaviti podobo in vsakdan ljudi v takratnem času. Z zanimanjem, s poslušanjem in spraševanjem

⁸ Nanaša se na monografijo Benedicta Andersona (1998) o zamišljenih skupnostih.

⁹ O tematiki obširneje piše Alessandro Portelli (2000: 63–86). O kolektivni sodbi v času glej tudi G. Musetti idr. (2006: 13) in Roland J. Grele (2000: 38–52).

¹⁰ Glej tudi Alessandro Portelli (2005: 19).

ga spodbuja, da pripoveduje o tem, kako je živel in kako se je njegovo življenje križalo z zgodovinskimi dogodki, s političnimi tokovi, kulturo časa.

Interakcija med intervjuvancem in raziskovalcem je močno strukturirana, intersubjektivna in ne more biti ločena od okoliščin njenega nastanjanja. James Wertsch v svoji analizi pomena drugega glasu v oblikovanju pripovedi pravi, da bi morali intervju razumeti znotraj Bakhtinove zasnove drame, kjer nastopa triumvirat glavnih igralcev: tisti, ki govori (prvi glas), tisti, ki posluša (drugi glas), in vsi tisti, ki oblikujejo pomen besed, ki jih je povedal pripovedovalec (tretji glas).¹¹ Pri tem se poudarja tako prvega kot tretjega akterja in pozablja na odnos do drugega, avtorja raziskave. Različni avtorji bodo pri svojem delu izhajali iz različnih predpostavk o tem, kako naj bi se odnosi med tremi akterji gradili, pri tem pa pozabljajo, da so ti odnosi v stalnem intersubjektivnem prehajanju, v igri vlog znotraj intervjuja. Odi-grajo se vloge v interakcijskih situacijah, kjer je bistvo ohranjanje osebne integritete, dostojanstva. Te vloge so igrane znotraj performansov, kjer posamezniki delujejo v kontekstih, ki jih definira samo dejanje spominjanja. *Memory performance* odraža željo posameznika, da se prikaže v lepši luči, da predstavi sebi primer-no interpretacijo preteklosti, takšno, ki ne bo ovirala in ne diskreditirala njegovega jaza, podobe o sebi. Ervin Goffman v svoji raziskavi o predstavitvi sebe v vsakdanjem življenju trdi, da so človeške dejavnosti, kot spominjanje in govorjenje o preteklosti, oblikovane prav toliko s strani zapletenih performansov, katerih del so, kot iz lastnosti posameznikov, ki so vanj vključeni. Kontek-st, v katerem se spominjanje dogaja, je močno zaznamovano s trudom igralca pri »upravljanju vtisa« in »prezentaciji jaza« (Wertsch 2002: 134–135).

Prav pri delu z ustnimi viri se nam intersubjektivnost v zgodovino-pisju pokaže kot pomemben dejavnik preučevanja, ki ne sodeluje zgolj pri nastajanju intervjuja, temveč tudi v njegovi interpretaciji. S konceptom *ego historiae* se ukvarja Luisa Passerini, ki ga razume kot rezultat stališč, s katerimi zgodovinarji razmišljajo o stikih med dediščino,¹² ki oblikuje zgodovino-pisje v stroko, in njihovimi izbirami v zgodovinskem okviru. To dediščino avtorica razume kot neke vrste kolektivno subjektivnost, ki jo moramo upoštevati kot podedovano po očetih, poučeno s strani individualnih subjektov, ki jih tudi sama informira (Passerini 2003: 13).

Pričujočo tematiko avtorica obravnava znotraj vprašanja subjektivnosti v zgodovino-pisju, v katerem poudarja tri njene pomene. Prvi se nanaša na vprašanje, kdo so subjekti v zgodovini in kako pojasniti njihovo sposobnost odločanja. Sem spadajo tako posamezniki kot kolektivni subjekti, npr. družine in sorodstvo, nacija, razred, vera, politična stranka ... K isti tematiki spada tudi vprašanje, kako človeška bitja postanejo subjekti zgodovine. Avtorica pravi, da je historiografija pogosto namenjala posebno pozornost vedenjem, ki so se imela za posnemovalna ali inducirana, kot na primer v odnosu med nižjim in višjim slojem, namesto da bi preučila prepletanja med avtonomijo in podrejenostjo, med

svobodo in odvisnostjo, iz katerih se porajajo kolektivne in individualne poti, strategije in različne prakse. Drugi pomen subjektivnosti se nanaša na njen značaj podedovane in kontinuirano obnavljajoče se dediščine. Podedovanega se ne more prilastiti, če ni bilo podvrženo inovaciji, in v tem procesu se ustvarjalni element neizogibno prepleta z elementom ponavljanja, čeprav po izkušnjah sodeč eden od obeh prevladuje nad drugim in se eden lahko spremeni v drugega. Sem spadata tudi mit in spreminjanje njegovega pomena v različnih dobah in individualnih usodah. Tretji pomen se tiče subjektivnosti zgodovinarja in intersubjektivnosti. Zgodovinarjeva subjektivnost je definirana znotraj koncepta *ego historiae*, kjer je avtobiografski vidik tesno prepleten z metazgodovinskim in metodološkim, a ni omejen zgolj nanju. Zahvaljujoč metazgodovinskemu in metodološkemu vidiku se zgodovinarji odmaknejo od avtobiografske rekonstrukcije in analizirajo razloge za svoje raziskovalne in tematske izbire. Intersubjektivnost se nanaša na odnose med generacijami zgodovinarjev in interindividualno naravo vedenja ter na specifičnost didaktičnih odnosov. Passerinijeva poudarja odnos do drugega kot del sebe, intersubjektivnost pa kot temelj kakršnekoli oblike subjekta in subjektivnosti (Passerini 2003: 13–14).

Tako naracije kot njihovi pomeni nastajajo v kontekstih izmenjav med pričevalcem in poslušalcem, znotraj intersubjektivnih odnosov, ki gradijo prostor med akterji. Generacijske, družbene in kulturne razlike vplivajo na mišljenje oziroma življenjske poglede in prav razumevanje te različnosti je korak k boljšemu interpretiranju zgodbe. Ljudi ne intervjujamo z namenom, da bi od njih dobili željene odgovore, in pričevalci nas ne pričakajo z napisanimi zgodbami. Že prvi vtis, ki nastane ob stiku med informatorjem in raziskovalcem, ni brez pomena. Izgled, pogovorni jezik, prva zastavljena vprašanja, vse to je treba upoštevati pri interpretaciji pogovora. Prav tako je pomembno, kdo pričevanje interpretira.

Kot navaja Mirjam Milharčič Hladnik, je po Pertti Allasutari pripovedovanje življenjske zgodbe »vedno situacijsko in rabi namenu«. Kot tako je odvisno od medsebojnih razmerij pripovedovalca in poslušalca, od tega, kar pripovedovalec misli, da poslušalec od njega pričakuje, in nasprotno (Milharčič Hladnik 2007: 35).

Dva raziskovalca in ena zgodba

V terensko delo na področju ustne zgodovine sem vstopila kot laik, saj se kot zgodovinarica in italijanistka nisem nikoli ukvarjala s takšnim tipom raziskav. Začelo se je iz zanimanja, ki je raslo skupaj z mano in mojim odkrivanjem drugačnih pristopov v preučevanje zgodovine, v razumevanje dogodkov in njihove interpretacije znotraj razumevanja individualnih in kolektivnih pričakovanj, hrepenenj, bolečin (...). Predvsem me je fascinirala variabilnost pripovedovanja enega dogodka z različnih perspektiv in konstrukcije zgodovinskih dogodkov v nacionalnih historičnih diskurzih. Ob spreminjanju oziroma odkrivanju »novih« zgodovinskih dejstev, ob reinterpretaciji nacionalne zgodovine in odkrivanju njenih zamolčanih zgodb se spreminja tudi individualni spomin na pretekle dogodke, in ta razlika med pomnjenim in spomnjenim je aktivno polje zgodovinskega raziskovanja, kjer preteklost rabi sedanosti in gradi nove mnemorične mape. Kot je zapisal Zerubavel, je »ena od najpomembnejših lastnosti človeškega uma prav njegova sposobnost spreminjati nize preteklih dogodkov, ki med seboj niso povezani (strukturirani) v koheren-

11 »The word is drama in which three characters participate (it is not a duet, but a trio). It is performed outside the author, and it cannot be introjected into the author.« Cit. po Bakhtin v James Wertsch (2002: 16). Glej tudi Susan Cambell (2008: 42).

12 Passerinijeva uporablja izraz *patrimonio*, ki ga lahko prevajamo tako 'dediščina' kot 'premoženje, imetje' (op. a.).

tne zgodovinske naracije. Praviloma vidimo dejanja preteklosti kot dejanja ene zgodbe, in prav različne »zgodbe« ustvarijo zgodovinsko pomenska dejanja (Zerubavel 2005: 27).

Noben intervju ni enak drugemu, je edinstveno in neponovljivo dejanje. Vendar ni vse odvisno od samega poteka intervjuja, temveč tudi od tega, kako se posamezni raziskovalci lotijo svojega terenskega dela in kako ga interpretirajo. Kar se nekomu zdi pomembno, vredno pozornosti, je lahko drugemu v interpretaciji nepomembno, zgodi se tudi, da določenih poudarkov in emocij, ki se dogajajo med intervjujem, sploh ne opazi. V svojem terenskem delu sva z italijanskim sodelavcem večkrat opazila, da je bil eden bil bolj pozoren na zadeve, ki jih drugi ni niti opazil. Ta raznolikost pogledov izhaja tako iz osebnosti raziskovalca kot njegovih izkušenj, nazorov,¹³ spola ter, v najinem primeru, iz različnih kulturnih okoljih, v katerih sva zrasla.

Kot primer lahko navedem izkušnjo, ki sva jo doživela na domu zamejske Slovenke iz predmestja Gorice. Gospa nas je sprejela v dnevni sobi, kjer so kraljevali razni spominki iz obdobja komunizma. Slednje sem, tako kot tudi Titovo sliko na hodniku, sama takoj opazila, saj so me spominjali na stanovanje mojih starih staršev izpred dvajsetih let. Bila sem presenečena, da v slovenski skupnosti na italijanski strani lahko obstajajo tako izrazito izpričane vizualne predstavitve ideološke identitete. Alessandro pa tega ni niti opazil. Mislil je namreč, da so to običajni interierni dodatki v slovenskih domovanjih. Njegova percepcija o ostankih komunizma v slovenskem prostoru je v najinim dialogih prišla večkrat na dan, kar je pri meni odpiralo vprašanja moje indokrinacije v pridobljeno vzgojo in svet, v katerem sem odrasla. Situacija, ki je bila sicer banalna, a prav zato primerna, da jo opišem, je bil del najinega telefonskega pogovora, kjer sem mu obljubila, da mu bom del slovenskih intervjujev prevedla v italijanščino še v istem tednu. Izjavo sem šaljivo podprla s častno pionirsko in v isti sapi vprašala, ali ve, kaj to pomeni. Prvi odgovor se je glasil, da verjetno nekaj, kar ne bo izpolnjeno (beseda Titovih pionirjev), ker je pač to obljuba Titu. Ko sem mu razložila, da je to del pionirske zaobljube, me je pomiril, da razume, saj so tudi oni pod Mussolinijem imeli *giovani balille*, fašistično otroško organizacijo.

Seveda se prav v tem dialogu razkrije široko polje intersubjektivnosti, tako moje kot njegove in bralca pričujočega besedila. Vsak med nami je ta pogovor razumel drugače, znotraj svojih nazorov, kulture, vzgoje, iz katere izhaja. V primerjavi najinim terenskih zapisov sva večkrat našla različne interpretacije pričevanj, ki so potrjevale najine drugačne (subjektivne) poglede na obravnavane tematike. Alessandro je na primer argumentiral, da slovenski pričevalci, ki so sodelovali v odporniškem gibanju, podajajo svoje pripovedi zelo emotivno, v izraziti emocionalni napetosti. Sama tega nisem takoj opazila, temveč šele v poznejših intervjujih. Te pozornosti, ki jih raziskovalec bodisi ne dojema bodisi je na njih preveč pozoren, so pomembne za poznejšo interpretacijo pričevanj. Kot navaja Ramšakova, pri zapisovanju življenjskih zgodb ni nič prepuščeno zgolj naključju, temveč tudi vedenju, ki izhaja iz osebnega spoznanja, in odločitvam, ki temeljijo na etični poklicni zavesti. V povzemanju slednje Milharčič Hladnik pravi, da ne gre zgolj za etična vprašanja raziskovanja in poklicne zavesti. Koliko se bodo zaslišali glasovi ljudi, ki pripo-

vedujejo zgodbe in kako, je odvisno od svetovnonazorskega in političnega prepričanja raziskovalcev, torej od njihovih povsem intimnih odločitev, kam se s svojim delom v mrežah oblasti in moči umeščajo (Milharčič Hladnik 2007: 5).

Sklep

Kakšno vlogo bi torej namenili ustnim virom v preučevanju zgodovinskih naracij? Zgodovinarji, ki uporabljajo to metodologijo, se zavedajo, da je pripovedovanje povezano z dejanjem spominjanja in da so pridobljeni viri subjektivni. Delo s spomini je vpeto v širši kontekst razprave med zgodovino in spominskimi študijami, te pa so v zadnjih desetletjih radikalno pretresle nacionalne historične diskurze in opredelitve pojma zgodovine. Po Hansu Magnusu Enzensbergerju, ki ga citira Portelli v svoji študiji o uobu Luigija Trastullija, je zgodovina iznajdba, ki ji resničnost prinaša svoje gradivo. Vendar zgodovina kot taka ni prepuščena svobodnemu odločanju. Temelj zanimanja, ki ga vzbuja, so koristi tistih, ki o njej pripovedujejo. Tistim, ki jo poslušajo, dopušča, da jasneje prepoznavajo in definirajo lastne interese, pa tudi, da razberejo interese svojih nasprotnikov (Portelli 2007: 26).

Ustni viri so rezultat skupnega dela pripovedovalca in poslušalca, ki jih išče, posluša, o njih sprašuje. Pridobivanje življenjskih zgodb je predvsem delo na odnosih – med pripovedovalci in raziskovalcem, med dogodki iz preteklosti in dialoškiimi oblikami pripovedi v sedanosti.

Biti pričevalec o nekem življenju, pravi Francesco Conversaro v študiji o video-intervjujih, pomeni biti pojasnjevalec nekega sveta in realnosti ter imeti možnost to predstaviti gledalcu. To dejanje vključuje vprašanja etike in moralne odgovornosti. Vse, kar se prikaže in pripoveduje, je, čeprav rezultat osebnega in subjektivnega stališča, nepopravljivo doživeto kot objektivno in dokončno (Conversaro 2008: 81).

Kot že rečeno, je raziskovalec sam del dogodkov, ki jih preučuje ali iz njih izhajata njegova vzgoja in način mišljenja. Želimo si, da bi se kot strokovnjaki svojega dela lotevali objektivno, polni znanja in preverjenih podatkov, ki temeljijo na študijah in delu s preverjenimi viri. Vendar v raziskovanje vstopamo kot posamezniki z individualnimi osebnimi zgodbami, pričakovanji, željami in ambicijami.

Viri in literatura

ANDERSON, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998.

BERDHAL, Daphne: *Where the world ended*. Berkeley Calif.: University of California Press, 1999, 105.

BURKE, Peter: *Kaj je kulturna zgodovina*. Ljubljana: Založba Sophia, 2007, 78.

CAMBELL, Susan: The second voice. *Memory Studies* 1(1), 2008, 42.

CARLI, Augusto, Emidio Sussi in Majda Baša-Kaučič: History and Stories: Identity Construction on the Italian-Slovenian Border. V: Ulrike Hanna Meinhof (ur.), *Living (with) Borders: Identity discourses on East-West borders in Europe*. Aldershot: Ashgate, 2002, 35.

CONVERSARO, Francesco: Registri e storie di vita. V: Luisa Cigognetti idr. (ur.), *Che storia siamo noi? Le interviste e i racconti personali al cinema e in televisione*. Venezia: Marsiglio Editori, 2008, 81.

FIVUSH, Robyn: Remembering and reminiscing: How individual lives are constructed in family narratives. *Memory Studies* 1(1), 2008, 49–58.

13 O tematiki glej Martina Orehovec (2004: 73–92).

GRELE Roland J.: Movement without aim: Methodological and theoretical problems in oral history. V: Robert Perks in Alistair Thomson (ur.), *The oral history reader*. London in New York: Routledge, 2000, 38–52.

GRIBAUDI, Gabriella: *Guerra totale. Tra bombe alleate e violenze naziste. Napoli e il fronte meridionale 1940–44*. Torino: Bollati Boringhieri, 2005, 29–31.

MILHARČIČ Hladnik, Mirjam: Avto/biografičnost narativnosti: Metodološko-teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini* 26, 2007, 31–46.

MUSETTI Gabriella idr. (ur.): *Donne di frontiera: Vita società cultura lotta politica nel territorio del confine orientale italiano nei racconti delle protagoniste (1914–2006)*. Trieste: Il ramo d'oro, 2006 (Vol. 1), 13.

OREHOVEC Martina: Vmešavanje v življenja drugih. Zagate antropološkega raziskovanja na terenu na primeru študije žensk in dela v Istri. *Etnolog* 14, 2004, 73–92.

PASSERINI, Luisa: *Memoria e utopia: Il primato dell' intersoggettività*. Torino: Bollati Boringhieri, 2003.

PASUPATHI, Monisha: Silk from sow's ears: Collaborative construction of everyday selves in everyday stories. V: Dan P. McAdams idr. (ur.), *Identity and Story: Creating Self in Narrative*. Washington: American Psychological Association, 2006, 129–150.

PAVONE, Claudio: *Prima lezione di storia contemporanea*. Bari: Edizioni Laterza, 2007, 104.

PORTELLI, Alessandro: *Storie orali: Racconto, immaginazione, dialogo*. Roma: Donzelli editore, 2007.

PORTELLI, Alessandro: What makes oral history different. V: Robert Perks in Alistair Thomson (ur.), *The oral history reader*. London in New York: Routledge, 2000, 63–86.

PORTELLI, Alessandro: *L'ordine è già stato eseguito*. Roma: Donzelli editore, 2005, 19.

SCIOLLA, Loredana: Memoria, identità, discorso pubblico: Il linguaggio del passato. V: Marina Rampazzi in Ana Lisa Tota (ur.), *Memoria collettiva, mass media e discorso pubblico*. Roma: Carocci editore, 2005, 22–23.

TRAVERSO, Enzo: *Il passato: istruzioni per l'uso. Storia, memoria, politica*. Verona: Ombre corte, 2005.

ZERUBAVEL, Eviatar: *Mappe del tempo – Memoria collettiva e costruzione sociale del passato*. Bologna: Il Mulino, 2005, 27.

WERTSCH, V. James: *Voices of collective remembering*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 134–135.

Life Stories in Border Areas

Chapters on Narration, Intersubjectivity, and Collective Memory

The article examines the processes of the formation of collective memory and the position of a society on its past. The focus of the study is on the perception of identity in a border area: How does an individual define his or her identity? What is the process of formation and transformation of this identity within the context of cohabitation? The first, theoretical part of the study, analyzes fieldwork in Goriška, an area along the border between Slovenia and Italy. The study explored the relation between history and oral history; the difference between individual and collective memory; and how the local population remembers events during and after the Second World War. The questions that have arisen during interviews help explain interactions between the researcher and the narrator. Life stories obtained in this manner always depend upon different situations, both actors, and the reader's interpretation. This so-called triangle of actors takes place within the constantly-changing intersubjective contexts and within the performances connected with the very act of remembering. The memory preserved in this manner clearly cannot be interpreted outside its context; it includes procession of the event described by the narrator, the narrator's own opinion on the event, and the situation in which the interview had taken place.

The second part of the text analyzes the relation of each of the two researchers who have conducted this study, toward the stories obtained in the field. Each researcher belongs to a different national community. By using fieldwork examples, the author demonstrates how both of them perceive the narrator's memories from their own point of view. It is thus clear that different social patterns acquired in the course of one's life, personal sensibility and partiality to certain subjects, and the researcher's sex, among other things, inevitably affect the result of such studies, and no researcher of life stories can escape this fact. Since the researcher and his or her original environment certainly affect their work and interpretation of sources the process of obtaining and analyzing life stories inevitably involves self-interpretation as well.

